

המשימה העיקרית אחרי עידן סולימאני - דחיקת איראן מסוריה

אודי דקל

מפקד כוח קודס האיראני, קאסם סולימאני, היה זה שזיהה ומימש את ההזדמנות של איראן להעמיק את אחיזתה בסוריה, תכנן את התבססותה הצבאית והאזרחית שם ושימש כ"קבלן הביצוע" של חיבור הציר השיעי מאיראן דרך עיראק וסוריה ללבנון. מותו מותיר ואקום, לפחות זמני, במובן זה. בראייה ישראלית, חיסול סולימאני יצר הזדמנות נדירה לנצל את אבדן בן בריתו האסטרטגי ופטרונו של בשאר אל-אסד כדי לפרק את המאחזים האיראניים הצבאיים בסוריה. לשם כך, יש לנהל מערכה משולבת, בתיאום עם ארצות הברית ועם שחקנים אזוריים נוספים, שתסנכרן מספר מאמצים במקביל: הכרה בדומיננטיות רוסית בסוריה; תקיעת טריז בין דמשק לטהראן באמצעות פיתויים כלכליים ומדיניים למשטר אסד; סימון סוריה כחולייה החלשה בציר השיעי ובה להתמקד; ביתור הציר ומניעת השתלטות איראן על מרחב הגבול העיראקי-סורי; ביסוס תאום רוס-אמריקאי להתנעה מחדש של תהליך שיקום פוליטי וכלכלי בסוריה; ויצירת מודעות ציבורית בסוריה ובאיראן למחירים הכרוכים במעורבות האיראנית בסוריה.

חיסולו על ידי ארצות הברית בראשית 2020 של קאסם סולימאני, מפקד כוח קודס במשמרות המהפכה, הנחית מכה קשה על יכולתה של איראן לנהל ולקדם הישגים במערכה לייצוא המהפכה האסלאמית והרחבת השפעתה ברחבי המזרח התיכון. סולימאני ראה את עצמו כמגן ערכי המהפכה ושלטון האייתולות, פעל בשםם ללא חשש מקבלת החלטות עצמאיות וכונן קשרים אישיים קרובים עם מנהיגים, מפקדים וגורמי כוח אחרים באזור. סולימאני השכיל להבין את חולשות המערכת האזורית ופיתח גישה יצרנית משלו למיצוי חוזקותיה של איראן ולהרחבת השפעתה האזורית, בעיקר באמצעות כוחות שלוחים. במשך שני עשורים שימש כאדריכל אסטרטגיית ההתפשטות של איראן במזרח התיכון, ואובדנו מותיר את המנהיג העליון עלי ח'אמנאהאי, שסולימאני היה בן טיפוחיו, ללא תחליף בשיעור קומה דומה.

סולימאני זיהה ומימש הזדמנות לאיראן להעמיק את נוכחותה ואחיזתה בסוריה. הוא זה שתכנן את התבססות הצבאית והאזרחית של איראן במדינה השסועה ושימש כ"קבלן הביצוע" של חיבור הציר השיעי מאיראן דרך עיראק וסוריה ללבנון. הוא אף זה שניצח על המערכה להצלת משטר אסד ולהכרעת המורדים, בין היתר באמצעות תקיפת אוכלוסיות אזרחיות וגירושן מבתיהן למחוזות אחרים בסוריה ומחוצה לה, על פי שיקולים דמוגרפיים וגיאופוליטיים שהוערכו כחינוניים לשרידותו וציבורו של משטר אסד ולביסוס ההשפעה האיראנית במדינה. סולימאני פיקד אישית על הקרב על חלב בדצמבר 2015 וקודם לכן, בקיץ 2015, הגיע למוסקבה כדי לרתום את רוסיה להתערב צבאית בלחימה במורדים. בהמשך תיאם סולימאני בין הסיוע האווירי הרוסי ללחימה הקרקעית בפיקוד איראני. הייתה זו נקודת ההיפוך במלחמת האזרחים בסוריה, שהחזירה בפועל את מושכות השליטה בעמוד השדרה של סוריה לידי משטר אסד. הוא לא פסק מתכנון המשך הלפיתה האיראנית בסוריה, וגם במובן זה מותו מותיר ואקום.

בהובלת סולימאני ההתבססות האיראנית בסוריה כללה חדירה לצבא ולמנגנוני הביטחון; הקמת והפעלת מיליציות מקומיות וארציות; הקמת בסיסים להיערכות מיליציות שיעיות המופעלות בפיקוד איראני; בניית 'מכונת מלחמה' איראנית, המבוססת על מערכות טילים וכלי טייס בלתי-מאוישים המוכוונים לתקיפת ישראל; הקמת תשתית ייצור והרכבת טילים ושיפור דיוק ראשי הקרב; בניית מערכת היסעים ותשתיות לאחסון אמצעי לחימה והעברתם לסוריה ולחזבאללה בלבנון; ובנוסף, חדירה למערכות המדינתיות בסוריה – חינוך, תרבות, דת, בינוי ושיכון, תקשורת ופרייקטים כלכליים.

משטר אסד תלוי באופן מוחלט בשורת גורמים חיצוניים המסייעים לו לאחוז במושכות השלטון, בעיקר רוסיה ואיראן אשר התייצבו לצידו. זאת, לצד תלות בגורמי כוח פנימיים – מנגנוני ביטחון, מיליציות (בהשפעה איראנית) וגורמי פשיעה. המשטר נאלץ לתמרן בין שתי גישות - פרו-איראנית מול פרו-רוסית. את הזרוע הפרו-איראנית הוביל סולימאני, בעזרת השפעה אישית רבה על אסד עצמו וגם על שדרת הפיקוד בצבא סוריה. מוקדם להעריך כיצד יתנהג יורשו - המפקד הטרי של כוח קודס, הגנרל אסמאעיל קאאני, מהי תהיה מידת השפעתו על אסד, והאם יעלה בידו לשמר את הישגיו של קודמו בסוריה.

מוקדם עדיין להעריך את מלוא ההשפעה של חיסול סולימאני, התרחשויות רבות יכולות להתפתח בתקופה הקרובה בעקבות החיסול. הממשלה והפרלמנט העיראקי עשויים לקבל החלטה הדורשת את פינוי הכוחות האמריקאים מהמדינה שתוביל במקביל לנסיגה של הכוחות האמריקאים ממזרח סוריה. כיום בצד הסורי של הגבול שולטים הכוחות הכורדים (SDF) בסיוע ארצות הברית, ובצד העיראקי פועלות המיליציות של "הגיוס העממי", המופעלות על ידי איראן. אם ארצות הברית תפנה את כוחותיה מעיראק ומסוריה בחודשים הקרובים, מי ימלא את החלל באזור הגבול בין המדינות? האם רוסיה תהיה מוכנה לשלוח כוחות?

הזווית הישראלית

ישראל, שבחרה במדיניות אי-התערבות במלחמת האזרחים בסוריה, אפשרה למעשה לאיראן, בניצוחו של סולימאני, לקדם את פרויקט ההתבססות האיראנית וההשתלבות הרב-ממדית במדינה. מאז שהבינה ישראל את השלכות אי-התערבות, היא מנסה לעכב את תהליך ההתבססות ולסכל את בניית 'מכונת המלחמה' והתשתיות הצבאיות האיראניות. מאמצי ישראל כללו שלושה אפיקי פעולה: הראשון - תקיפת המאחזים האיראניים ויירוט העברות של אמצעי לחימה, בעיקר מתקדמים, לחזבאללה; השני - לחץ על רוסיה להצר את צעדיה של איראן והשפעתה במדינה, ולהרחיק את הכוחות הנתונים למרותה מגבול ישראל; השלישי - לחץ על ארצות הברית לדחות את פינוי כלל כוחותיה ממזרח סוריה ואזור תנף כדי להבטיח את ניתוק הציר השיעי-האיראני בין עיראק לסוריה ולמנוע את השתלטות איראן על מרחב הגבול העיראקי-סורי.

כעת, אפשר שחיסול סולימאני יצר הזדמנות נדירה עבור ישראל לגבש מדיניות חדשה, בתיאום ואף בשיתוף הממשל האמריקאי, כדי לפרק את המאחזים האיראניים הצבאיים בסוריה. ישראל, בגיבוי אמריקאי, יכולה לנצל את הרגע בו איבד משטר אסד את בן בריתו האסטרטגי ופטרונו. אולם חלון הזמן שנוצר עם הסתלקות סולימאני מהזירה עלול להתברר כמצומצם ביותר. לכן, על מנת למצות את ההזדמנות יש לנהל מיד מערכה משולבת ומתואמת בין ישראל לארצות הברית ולרוסיה, ובשיתוף שחקנים אזוריים נוספים. על מערכה זו לסנכרן מספר מאמצים:

- **הכרה בדומיננטיות רוסית בסוריה** - ישראל בחרה לשמור על תיאום הדוק עם רוסיה במאבק נגד ההתבססות האיראנית בסוריה. תקוותה הייתה שרוסיה תדחק את היכולות הצבאיות האיראניות מסוריה ותצמצם את משקלה של טהראן בעיצוב עתיד המדינה. בין רוסיה לאיראן מתנהלת תחרות על עיצוב המערכת הפוליטית בסוריה ועל השליטה בתהליך השיקום וגריפת הדיבידנדים הכלכליים האפשריים ממנו. עד כה רוסיה בחרה להימנע מעימות גלוי עם איראן. ועם זאת, מהלכים מיידיים שנקטה מוסקבה, ובכלל זאת ביקור הנשיא ולדימיר פוטין בדמשק בשבוע שלאחר חיסול סולימאני, אותתו כי רוסיה מנסה לנצל את ההזדמנות, לקחת את ההובלה ולצמצם את ההשפעה האיראנית בסוריה - למעשה, לאלץ את משטר אסד להכריע לטובת הגישה הפרו-רוסית במקום הפרו-איראנית. על ישראל לנסות ולגייס את ארצות הברית, שתוכל להעניק לרוסיה גזרים בדמות הקלת הסנקציות המערביות עליה, בתמורה להבטחת האינטרסים הישראליים ודחיקת איראן מסוריה.
- **תקיעת טריז בין דמשק לטהראן** - ישראל השלימה בפועל עם המשך שלטון אסד בסוריה, למרות שלא הכריזה על כך בגלוי. גם ארצות הברית מקבלת לעת עתה את המשטר הקיים, אם כי עדיין דורשת את ירידתו של אסד מכס השלטון בעקבות פשעיו נגד עמו, שגרמו הרג של חצי מיליון סורים, לצד כינון רפורמות פוליטיות במדינה. כדי לממש את ההזדמנות לדחוק את איראן מסוריה, נדרש לברר האם ובעבור מה יהיה אסד מוכן להשתחרר מכבלי איראן: האם בתמורה להשלמה מערבית וערבית עם המשך שלטונו והסרת החרם מעליו הוא יביא ליציאת הכוחות האיראניים ואלה המופעלים על ידי כוח קודס מסוריה? אם אסד יסרב לשתף פעולה, ממשל טראמפ יוכל להשית סבב חדש וחמור אף יותר של סנקציות על אסד, רוסיה ואיראן. ישראל בתורה יכולה לחזור ולהשתמש בקלף האיום הפיזי הישיר מול משטר אסד, אם ימשיך לדבוק בדרכו ולהעניק לאיראן לעשות במדינתו ככל העולה על רוחה.
- **ניתוק הציר השיעי** - התיאום אסטרטגי עם ארצות הברית נדרש לא רק לשם עידוד מוסקבה לקחת אחריות, אלא גם לשם קטיעת הציר השיעי מאיראן עד לבנון. לשם כך, חיונית הפריסה של הכוחות האמריקאים בצפון מזרח סוריה. יש לפעול לשכנוע הנשיא טראמפ להעביר מסר ברור ביחס למחויבות האמריקאית לנושא (כ-600 חיילים אמריקאים מוצבים כיום באזור שדות נפט במחוז דיר א-זור ועוד כמה מאות בבסיס תנף בסמוך לגבול עם עיראק - אזורים בהם סולימאני ניהל את נתיבי אספקת הנשק והחדרת הלוחמים האיראניים לסוריה וללבנון, וחתר להשתלט עליהם). עם זאת, על ישראל להתכונן לאפשרות שהנשיא טראמפ יבחר או ייאלץ בעל כורחו לפנות את הכוחות האמריקאים מעיראק, ובעקבות זאת גם מצפון מזרח סוריה. בתרחיש כזה על ישראל וארצות הברית לבנות יכולות ולהשקיע מאמצים למניעת השתלטות איראנית במרחב באמצעות שלוחיה.
- **העברת מרכז הכובד לנטרול ההשפעה האיראנית האזורית לסוריה** - נכון לגבש הבנה בין וושינגטון לירושלים על בסיס הערכה כי סוריה היא החוליה החלשה בשרשרת הציר השיעי ולכן הפגיעה ביותר. לפיכך, כל מאמץ נגד הציר השיעי חייב להתמקד בסוריה.

הלחץ לדחיקת המאחזים האיראניים מהמדינה משתלב עם מדיניות "הלחץ המירבי" שנוקטת ארצות הברית נגד איראן.

- **מאמץ תודעתי** - מוכוון כלפי האוכלוסייה בסוריה (לדוגמא בדרום סוריה, שם גוברת אי-הנחת הציבורית מהמשטר ומאיראן. על כן, אזור זה עשוי להיות זירת בוחן להפעלת לחץ תודעתי), כדי שתתנגד להמשך השליטה האיראנית במדינתם וגרירתה לעימות מול ישראל. כמו כן, יש להבליט מסרים לפיהם איראן בולמת כל יוזמה לרפורמה פוליטית בסוריה, שמא תאבד את השפעתה על שלטון בן בריתה הנשיא אסד. בד בבד, נדרש מאמץ תודעתי כלפי אוכלוסיית איראן, תוך הצגתם של נתוני ההשקעות האיראניות בהתבססות בסוריה ובבניית הציר השיעי, בהכרח על חשבון השקעה בכלכלת איראן ובאזרחיה.

- **התנעה מחודשת של התהליך המדיני בסוריה, בהובלה ערבית-מערבית** - יש לגבש תוכנית לשיקום סוריה, בשיתוף מדינות המערב ומדינות ערב הסוניות, ובכלל זאת לגייס נכונות להקצות מקורות מימון לשיקום, אך להתנות את הסיוע בהרחקת איראן מסוריה.

לסיכום, ניצול ההזדמנות בעקבות חיסול סולימאני לביצוע הצעדים לדחיקת איראן מסוריה, בשילוב לחץ כלכלי על איראן, עשוי לפגוע ביכולתה של איראן להמשיך בפרויקט ההתבססות בסוריה. אפשר שבפרק הזמן המידי שלאחר הסתלקות סולימאני מהזירה, עולה ההזדמנות לכונן תיאום בין מעצמתי רוסי-אמריקאי לשם קידום פתרון מדיני בסוריה, לעצירת ההרג המתמשך, להרחקת ההשפעה האיראנית, לאכיפת רפורמות שלטוניות במדינה זו, ולגיבוש מסגרת סיוע בינלאומית לשיקום. קידום יעדים אלה ישרת היטב את האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל.